

Bölöni Farkas Sándor

Naplótöredék

(1835 — 1836)

(Részlet)

JANUÁR 15ŐJÉN 1835

Azon pillanatok közt, melyek alatt néha az élet mulandóságára gondolunk, megfutott pályánkra visszatekintünk s a jövendő eleibe sóhajtunk, talán a legérdekesebbek az esztendő utolsó estvéje pillanati! Akarjuk, ne akarjuk, mégis meglepnek, habár hirtelen ellebbenés közt is, a múltnak képei, — és mintha akkor bűneinknek árnyékai is feltűnnének előnkbe, s homályos érzelmekben, sejdítésekkel tele sóhajtásokkal tekintünk a jövő esztendő eleibe.

Ily pillanat vala nekem az 1834ik év utolsó estvéje. Életemnek 40ik esztendejébe lépém. Érzem, nem sok van még hátra, s mely keveset teheték eddig! Végigtekinték ezen esztendei történeteimen, érzelmeim s helyhezeteimen s elmerültem a múltnak boncolgatásában. Szoros számvétellel vizsgáltam tetteimet. Igenis, találtam azok közt némelyeket, melyek nyugtatók keblemet, hogy mint becsületes ember s becsületes hazafi viselém magamot, — de találék sok vonást is, igen sokat még, mik piríták lelkeimet! Találtam, hogy nem tisztán járék el minden dologban, hogy hiúság vala sok cselekedetim rugója, hogy restségem miatt magam s a közönség iránti sok kötelességim elmulatám.

De találtam nehéz szenvedésim vonásira is, megvettetéseim, hátratételéseim s lealáztatásom vonásira, s ezekhez hazánk kedvetlen sorsán való sok aggodalmimra, — s a sorsnak azon csudálatos elegyítékére, hogy múlt esztendei pályám alatt sok hazafiak s jelesebbek becsülését és figyelmét megnyertem, míg némelyeknek azalatt bosszús gyűlölségét vontam magamra! — És találtam múlt évi történetimben a szív vesztesége fájdalminak azon vonásit is, melyek újra felsajdulva dúlák keblemet s a fojlódott bánat egész súlyával borítának el. — Kiszakasztá mellőlem a sors, ki szívemnek legkedvesebb vala ez életben, ki tíz esztendeig volt érzelmim s gondolatim örökös foglalatossága, tíz esztendeig éjjeleimnek álma s vágyaim mindenkori tárgya! És talán az én hidegségem is súlyosította utolsó óráit, s talán a történetek különös szövődése által éppen miattam halt el, mielőtt azt kérhettem volna tőle: „Bocsáss meg, mert megbántottalak!”

Lelkemnek ily hánykódásai közt a múltnak képeiben, végre sajnálkoztam magamon, hogy ennyi bánatot kelle esztendő alatt szívembe rejtve hordoznom, s úgy tetszett, mintha egy sugallat ezzel vigasztalna: „Megengedetttek a te hibáid ennyi szenvedésid után.” — De bánatimnak ezen boncolgatásiban mégis bizo-

nyos keserű örömet találék s kívántam volna azoknak minden vonásit még egyszer felújítani. Sok vonás azokból már csak homályosan lenge előtttem, s sajnáltam, hogy azokat minden árnyéklattikkal még egyszer nem hozhatom elé.

Ezen helyhezetem állandó feltétellé erősíté bennem azon régi szándékomot, hogy ezután életemnek nevezetesebb történeteit feljegyezzem, s tetteim, érzelmeim és történeteimből oly tárt gyűjtsek, hol az engemet érdeklő múltat — legyen az jó vagy rossz —, mint tükörben, még egyszer megpillanthassam.

(...)

JANUÁR 10KÉN

Amint jövék haza a Casinóból, bizonyos írást lengetett a szél a kapun alig odaragasztva. Sötét volt már. Közelebb néztem, s nagy betűkkel az N. nevét olvastam felülírva, csúfolódó epithetonokkal. Gondoltam, hogy pasquillusnak kell lenni, s siettem haza vele. Míg szállásom felé haladtam, úgy tetszett, mintha jólesnék érzésemnek, hogy e kétszín, csalfa embert s hivatalbeli egyik alattomos rágalmozómat ekként kicsúfoltatva, mindjárt olvasandom. Szobámba lépve siettem csak a tűzvilágnál átaltekineni az írást. Tele volt ez az N. alacsony tettei felhordásával. Az usurpált nimbusz tépetett le róla. Kitaláltam az íróját. — De amint végigolvastam, úgy tetszett, hogy szánom őtet. Megint olvastam s gondolkoztam, mitévő legyek vele. Fegyver van ugyan kezében ellenséged ellen, mondám magamban, de illik-e, hogy te is hátmegett döfd őtet, mit benne kárhoztatsz? Mely nemtelen az ily bosszú gyönyörűsége! — S hirtelen tűzbe vetém az írást. Soká andalogtam azután e tettemről, s le nem írható csendes örömvé tevő estvémet, hogy bosszúmon győztem, rosszakarómnak megengedtem — s e nyugtató tettel kezddhetem el ezen írásomat.

JANUÁR 11KÉN

Olvasám az ujságokban a hivatalos jelentést, hogy a magyar tudós társaság engem is megválasztott levelező tagjának. Ezen új rang nagyon genieroz. Úgy tetszik, mintha boldog magányomból kihurcolnának egy zajgó sokaság közé, hol ujjal fognak mutatni: „Íme a tudós!” Szegénységem büszkesége meg van alázva.

A céhot és monopóliumot minden nemből utálok, s íme, nekem is céhbéli tagnak kell lennem! Nem tudom kimagyarázni, miért van terhemre nekem ez a megtiszteltetés. Úgy tetszik, hogy ez által leköteleztetik az ember a közvéleménynek s juszt ad a közönségnek tudós várakozásra. Minden fény és kijelentés ellensége a csendes örömeknek.

Döbrentei és Wesselényi legrégebb barátim, s mégis nagyon haragszom reájok. Őket szívemből kértem volt, hogy megválasztásomat fordítsák el rólam, s mégis ők azt nem tették, s talán éppen ők is élémozdítóik voltak.

Sokat tündődöm, ha a diplomát elfogadjam-e? Ha elfogadom, kicímerezett tudósnak néznek egész életemben s minden ember tudós munkát és tudós beszédet vár tőlem. Pedig engemet az úgynevezett tudós conversatio nagyon fáraszt, s azt sem tudom, ha írok-e még valamit kiadás végett! Ha el nem fogadom, hihetőség gorombaságnak s kevélységnek veszik a választók s tudós bolondnak fognak tartani.

JANUÁR 13KÁN

Országgyűlésünk dolgai mindinkább bonyolódnak. A legszebb indítványok elhullnak. A szabadelvűeket üldözés s ijesztgetés fenyegeti. Árulás, visszavonás, rettentés, megvesztegetés s minden nemtelen eszközök játékba vétettek. Megcsalódtam hazám morális erejében; alig van tíz ember, ki értené, mit kell tenni. Nincsenek morale principiumaik, melyek körül forogjanak s mégis örökre azon egy pontra térjenek vissza. A nagyobb rész, még csak módiból, önhaszomból, ravasz-ságból liberális. Kevesen gondolkodtak komolyul a szabadságról, annak szelleme nem vált még vérré bennök, s lehet-e többet remélni törvényeink mostani állásában? E nemzet soha nem fog elémenni a rendes reform útján! Külső vagy belső megrázkódtatás, sanyargatás és ínség kell, hogy felébredjen bűnös henyeségéből.

Wesselényi Miklós különös jelenet az országgyűlésén. De ő nemzetünknek korán van születve, mint II. József volt. De mégis oly hasznokat fog tenni — nem nekünk, hanem a jövő generációknak —, mint József tett. Neki vak ellenségi vannak és lesznek, személyesen és elveinek, s ez a história szerint igen természetes. Ő nem azok közül való s nem is akar az lenni, kit minden szerethessen. Neki egy nagy hibája van a politikai pályán. Azt hiszi, hogy az oratori tactikát nagyon érti, s van is oka azt hinni a momentum behatásai után. De nem akarja elhinni, hogy ravasz ellenséggel áll szembe, mely minden oratori tactikáját hátulról gúnyoló nevetéssel teszi semmivé. Nem akarja hinni, hogy ellensége, amely ostoba, éppen oly ravasz is.

JANUÁR 15KÉN

Ó, hazám, mikor lesz vége e kínos aggodásnak miattad? Derengsz néha szép reményt, sugárzasz néha szép jövődöt s oszlani látszanak fellegid. És megint új robajjal dúlnak feletted zivatarok s elborulsz és a zsarnokságnak újonnan kigondolt fortélyra riaszt fel álmunkból. Ah, ez valóban fárasztó élet, ez, a reménytelen szerelmesnek gyötrelmes élete.

JANUÁR 18KÁN

A reggel Wesselényi Miklós egy levélben azon kére, hogy szállásomon maradjak. Mivel a Közép Szolnok vármegye Casino követséget küldött hozzám, egy billikomot általadni nekem. — E tárgy iránt ez előtt néhány héttel hallottam volt annyit, hogy Közép Szolnokban munkám sokak figyelmét magára vonta s az ot-taniak egy billikomot készíttetnek nekem megtisztelésül. De engemet illetvén a dolog, szégyelltem tovább kérdezősködni iránta. A levél meghozója azt is mondá, hogy a követség számos tagokból áll Wesselényi vezetése alatt, s ő fog beszédet tartani a billikom általadásakor.

Soha nem tudnám leírni azon különböző érzelmek elegyedését, melyek e hírrel megleptek. Oly aggodalom s oly remegés fogott el, hogy hirtelen bezártam ajtómat, gondolkodni, mitévős legyek. Azt határozám, hogy elbúvjak a követség elől vagy szekeret vegyek s mindjárt falura induljak, vagy megizenjem hirtelen rosszullétemet. Mindenfelé haboztak gondolatim; el voltam fogódva. Átkoztam az autorságot. Miként álljak annyi ember eleibe? Mit mondjak nekik, ki nem tudom feltalálni magamot közhelyen? ki rossz orátor vagyok? s éppen most, midőn csak én vagyok kitűzve a figyelemnek, s minden ember csak tőlem vár valami különöst hallani?

Aggódva tekintgettem ki az ablakon, segedelmet várva valahonnan. És íme közelget a csoport szállásom felé tartva, úgy tetszett, mintha a kalpagokon ingó tollakon a tenger hullámait látnám felém hömpölyögni, s mintha süllyedni érzéném magamot. Wesselényi elől jött a billikom hozóval. Megtölt szobám embe-ekkel s én álltam előttök, mint egy megítéltetett.

Elkezdett Wesselényi szólani, de oly innepélyes arccal, mintha ő nem volna most az én gyermekkori barátom, mintha egy idegen állana előttem. Beszéde hosszú volt, de tartalma fonalát nem tudtam fenntartani, hogy aszerint felelhessek vissza. Én azalatt csak érzelmeimmel foglalatoskodtam, s midőn a rám halmozott dicséretnek fordultak elé, akkor még zavarodottabbak lettek belsőmben az ezerféle indulatok.

Rám jött már a sor felelni. Hihetőleg, kik beszédem figyelemmel hallgatták, nem találhattak abban igen sok logikai rendet. Eldúlva volt belsőm, s amit mondtam, azok remegő érzelem szaggatott kifejezései lehettek, miket azon renddel soha nem tudnék elmondani. Beszédem közben Wesselényire pillantottam s könnyel ragyogni láttam szemét. Úgy tetszett, hogy megint gyermekkori barátomat látom benne, s ez a pillanat annyira megzavart, hogy különböző töredezett habozások közt, félbe kellett szakasztanom beszédemet.

A követség elmente után egészen kimerülve éreztem magamot. El voltam bágyadva testben és lélekben, mint egy hosszas terhes utazás után. De e lankadságban mégis kimondhatlan jól éreztem magamot, hogy megint egyedül lehetek, hogy nem kell tovább küzdenem indulatim habozási közt. Mintha egy soká hor-

dozott terhet raktam volna le lelkemről. — Dicsőségnek csiklandó örömei, nagy procentekkel fizettem meg én mindig elreppenő kellemiteket!

Estve nagy vacsorát adott Wesselényi a követség tagjainak, hol megint én valék kiteve a pohár köszönések tárgyául. — A követség beszédeinket írásba kívánta, hogy küldőinek számolhasson megbízatásáról. Ez megint nagy baj volt nekem, mert nem voltam képes oly renddel leírni, mint beszéltem. Próbáltam tehát írni oly formát, mint homályosan emlékezhettem az általam mondottakról.

JANUÁR 25KÉN

Tegnap estve Casino közgyűlése volt. Gyergyaival törvényjavaslatokat készítettünk vala, mint biztosok, s azok most vétettek fel. Sok elhullott javaslatinkból, mik éppen a Casino fenntartása érdekét, pénztára alapulását s elaljasodásából felemelését tárgyalták. A magyar nemes emberek nagy részének szörnyű csalfa megfogatja van a szabadságról. A törvénynek azon philosophiája, hogy csak akkor lehet biztosítva szabadságunk, ha magunkat lekötelezzük egymás szabadságát nem sérteni, éppen nem fér fejükbe. A magyar a társasági viszonyokbeli törvényes lekötelezést szabadsága sérelmének tekinti, s mivel törvényei szerint a közönségnek semmit nem tartozik fizetni, ezen törvényes igazságtalan elvnel fogva, a közintézetekre sem könnyen fizet. Ő szégyelli a takarékoság elveit is; nagylelkűsködni akar, de nem szeret fizetni. Szabad akar mindenütt lenni, mert ő szabad nemes ember, s társa szabadságát mindenütt bántja. Csinos, pompás, őtet kímélő társaságot óhajt, s ő betyárkodik s trágárság beszéde tárgya. Elszomorított ezen liberális-despoták, fényes-szegények s szabad-betyárok vitatása.

Ezen gyűlés Gróf Bethlen János helyett engem választott meg igazgatónak; de azt nem volt kedvem vállalni s déprécáltam, mert érzem, hogy a Casino hanyatlani kezdett tónusát sok kedvetlenség nélkül nem vagyok képes helyrehozni. A Casino nekem soká kedvenc ideám volt, attól igen sokat reméltem. Annak felállításán sokat fáradtam, sok rágalmat s gorombaságot nyeltem el. Azt hittem, csak a kezdet bajos, de practicai folyamatja mindinkább csüggeszt.

JANUÁR 26KÁN

Eltemetők Pap Gábort, kivel 22 esztendő óta, tanuló koromtól fogva, álltam ismeretségben. Egy becsületes, jámbor, igyekező polgár volt, kinek boldogulásán szívemből törekedtem. Háza nekem pihenés menedéke vala. Hivatalbeli feszes, fás s hideg társalkodású helyzetim után, naponként befordultam hozzája néhány minutumra. Egészen otthon találtam magam nála; semmi társasági viszony nem genierozott; köszöntem, vagy csak ceremónia nélkül beléptem, búcsúztam, vagy senkitől észre nem véve eljöttem, az mindegy volt köztünk. Így hullnak el régi ismerősim, s mely baj már elhűlt szívvel újabbakat szerezni. Nyugodjanak békében poraid, becsületes, jó ember!

JANUÁR 29KÉN

Wesselényi fellépe az országgyűlésen egy nagy következésű indítványával. Miután a napló nyomtatását betiltották s hiába volt a nemzet jussaira hivatkozás s minden kérelem, ő senkinek sem szólva, lytographiai köveket hozatott, s a napló nyomtatását január 1ső napjától kezdve szállásán megindította. Mely nagy volt a meglepetés, midőn beszéde közben kitakarta a napló már kinyomtatott első ívét, s felmutatta a gyűlésnek. Határtalan öröm lepte meg a gyűlés nagyobb részét s halálos remegés a szolgálkúeket. Az indítvány elfogadtatott, s ő a sajtót a nemzetnek adta. A legelső próbaívet én is bírom, melyet igen nagy kincsnek tartok, mert ezen szép merészségnek bizonyosan nagy következései lesznek. — Estve Gyulai Lajos ívet bocsátott a Casinóban, hogy Wesselényinek ezen szép tettére egy billikomot nyújtsunk.

FEBRUÁR 1SŐJÉN 1835

A viadaliskola nagygyűlését tartottuk. Megint megválasztának igazgatónak, s ezt örömmel fogadtam el. Ezen iskola létezésére s sikeres haladtára gondolás mindig valami kedves s nyugtató érzelem nekem. Mert tudom, hogy ez az én igyekezetem után létez, s én eszközlém ennyire gyarapulását s megalapítását. Sokat bajlódám, míg rábeszélhettem némelyeket, s magamnak is kevés vagyonomhoz képest sok áldozatomba került. Kendeffi vala ebben nekem nagy segédem, s nála nélkül bajosan is boldogulhattam volna. Szegény Kendeffi! Ő Shakespeare-i ember vala köztünk. Planumaimmal mindig háta mögé bújtam, s az ő óriási lelke sokat létre hozott, mikből én sokat nem tehettem volna nála nélkül.

FEBRUÁR 4KÉN

Néhány nap óta nem akarnak országgyűlést tartani. Az emberek suttognak, hátra vonulnak, remegnek, s senki nem tudja, mi leszen. Azt rebesgetik, hogy a gyűlést eloszlatják s Ausnahms-Regierung leszen. Ez nem újság a világ históriájában s az Erdélyében sem. Básta, Heister, Caraffa etc. mind ismeretes nevek nekünk. A Coup d'État, kedvetlen ugyan a jelenkornak, de a jövő mindig szokta áldani.

Málnási Ferenc

**Erdélyi anyanyelvoktatás —
irodalmunk tükrében
VIII.**

**Anyanyelvoktatásunk a Habsburg-birodalomban (1713–1830),
a reformkorban, a forradalom és szabadságharc korában (1830–1849),
a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867)
az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan**

IV.

Az anyanyelvű oktatásért...

A fenti adatok fényében vizsgálom meg azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen megszületett a magyar államnyelv, illetve végre polgárjogot nyert az anyanyelvű oktatás erdélyi és magyarországi iskoláinkban.

Az őshazában, a vándorlás korában folyó, szülői, szóbeli anyanyelvoktatásról, a honfoglalás kori oktatásról már szoltunk, s a szervezett írás-olvasás oktatásának első lépései is anyanyelven történtek, csak éppen a latin nyelv betűit, szavait, kifejezéseit oktatták. Bizonyára több alkalommal is felvetődött a magyar nyelv oktatásának kérdése, hiszen nyelvemlékeink bizonyítják, hogy sok magyar szót nem lehet lefordítani latinra, ezek megmaradtak magyarnak. Már Menandrosz Protiktor 582-ben írt *Hisztria* című művében szkíta nyelven valami „barbár igék”-ről írt, amelyeket a türkök mormogtak. (Ki tanította meg őket? Ők is átadták utódaiknak a „barbár” igéket?) Ibn Ruszta és Gardézi (930-ban) az etelközi magyarokról szólva főnöküket *K.n.d.b*-nek nevezi, s aki királyként uralkodik rajtuk: *Dzs.l.b.* (Ki nevezte meg először a főnöküket, s a királyt? Kitől hallotta?) S Bölcs Leó a IX. század végén a magyarok harci taktikáját mutatta be, de ezt a harci technikát is valakinek meg kellett tanulni valakitől, s valakiket meg kellett tanítani — magyarul?! Konsztantinosz Porphürogennétosz pedig *törzsneveinket* sorolta fel, mellettük a *Temes, Tatisz, Maros, Körös, Tisza* folyók nevét — 950-ben, s még a 896 örül született orosz *Nesztor* krónika is *magyar hegyről* írt... És Sankt Gallenben már Heribáld szerzetes értette is a kolostorba betérő magyarok nyelv-
